

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДОПОМОГИ СТАРШИМ ПІДЛІТКАМ ІЗ РІЗНИМИ УЯВЛЕННЯМИ ПРО БЛАГОПОЛУЧНІ ВЗАЄМИНИ З БАТЬКАМИ

Тетяна Павлюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна,
tetyana.pavliuk.lutsk@gmail.com

У статті розглянуто етичні аспекти психотерапевтичної допомоги старшим підліткам із різними уявленнями про благополучні взаємини з батьками. Обґрунтовано методику емпіричного вивчення характерологічної специфіки цієї проблеми. Подано результати емпіричного дослідження, які дали змогу встановити групи підлітків за типами акцентуацій характеру. Виявлено, що кожна з них має свої особливості уявлень про благополучні стосунки з батьками. Обґрунтовано, що одні й ті самі прояви батьківського ставлення в поведінці матері й батька підлітки різних типів акцентуацій характеру сприймають по-різному. Наголошено на необхідності врахування специфіки уявлень старших підлітків різних типів акцентуацій характеру про благополучні відносини з батьками в побудові дитячо-батьківських стосунків. Зазначено, що невідповідність реального ставлення батьків до дитини та його проявів у поведінці очікуванням підлітка спричиняє виникнення деструкцій у дитячо-батьківських взаєминах, що у випадку їх загострення призводить до появи цілого комплексу особистісних проблем і, як наслідок, – до порушення психічного здоров'я і дітей, і батьків. Акцентовано увагу на необхідності розв'язання цієї проблеми фаховими психотерапевтичними засобами. Висвітлено основні етичні принципи та правила психотерапевтичної допомоги під час розв'язання проблеми узгодження й гармонізації відносин старших підлітків із батьками, серед яких – принцип поінформованої згоди, конфіденційності, незавдання шкоди клієнту, благополуччя клієнта, компетентності та відповідальності психотерапевта. Сформульовано основні спірні питання в дотриманні етичних принципів і правил у роботі психотерапевта з дітьми старшого підліткового віку.

Ключові слова: дитячо-батьківські взаємини, психотерапевтична допомога, етичні принципи психотерапевта, старший підлітковий вік.

Tetiana Pavliuk. The Ethical Aspects of Psychotherapeutic Assistance of Senior Adolescents with Different Conceptions About Welfare Relations with Parents. The article is devoted to the consideration of ethical aspects of psychotherapeutic assistance of senior adolescents with different ideas about successful relations with parents. The methods of empirical study of the characterological specificity of senior adolescent's conceptions about welfare relations with parents have been grounded. The

results of empirical research have been presented, which allowed to establish the groups of adolescents by the character accentuations types. It has been revealed, that each of these groups has its own peculiarities of representations about welfare relationships with parents. It has been grounded, that the same manifestations of parental attitude in mother's and father's behaviour are differently perceived by adolescents of different types of character accentuations. The necessity of consideration of the specificity of the representations of senior adolescents with different types of character accentuations about the successful relations with parents in the formation of children-parents relationships has been emphasized. It has been noted, that discrepancy of parents' real attitude towards a child and its manifestations in their behaviour and towards adolescents expectations, leads to the destruction of children-parents relationships, that, in case of their aggravation, leads to the appearance of a complex of personality problems and, as a consequence, to mental health disturbance of children as well as parents. The attention is focused on the necessity of solving this problem by professional psychotherapeutic means. The main ethical principles and rules of psychotherapeutic assistance in solving the problem of coordination and harmonization of relations between senior adolescents and parents have been highlighted, including the principles of informed consent, confidentiality, client's non-impairment, client's welfare, competence and responsibility of a psychotherapist. The main controversial issues in compliance with the ethical principles and rules in psychotherapist's work with senior adolescence age children have been formulated.

Key words: children-parents relations, psychotherapeutic assistance, ethical principles of a psychotherapist, senior adolescence.

Татьяна Павлюк. Этические аспекты психотерапевтической помощи старшим подросткам с различными представлениями о благополучных взаимоотношениях с родителями. В статье рассматриваются этические аспекты психотерапевтической помощи старшим подросткам с различными представлениями о благополучных взаимоотношениях с родителями. Обосновывается методика эмпирического изучения характерологической специфики представлений старших подростков о благополучных взаимоотношениях с родителями. Представлены результаты эмпирического исследования, которые позволили установить группы подростков разных типов акцентуаций характера. Обнаружено, что каждая из этих групп имеет свои особенности представлений о благополучных взаимоотношениях с родителями. Обосновывается, что одни и те же проявления родительского отношения в поведении матери и отца по-разному воспринимаются подростками разных типов акцентуаций характера. Подчеркивается необходимость принимать во внимание специфику представлений старших подростков разных типов акцентуаций характера о благополучных взаимоотношениях с родителями в выстраивании детско-родительских отношений. Отмечается, что несоответствие реального отношения родителей к ребенку и его проявления в поведении ожиданиям подростка вызывает деструкции в детско-родительских отношениях, что в случае их обострения приводит к возникновению целого комплекса личностных проблем и, как следствие, – к

нарушениям психического здоровья как детей, так и родителей. Акцентируется внимание на необходимости решения этой проблемы профессиональными психотерапевтическими средствами. Освещаются основные этические принципы и правила психотерапевтической помощи при решении проблемы согласования и гармонизации отношений старших подростков с родителями, среди которых – принцип осведомленного согласия, конфиденциальности, ненанесения вреда клиенту, благополучия клиента, компетентности и ответственности психотерапевта. Сформулированы основные спорные вопросы в соблюдении основных этических принципов и правил в работе психотерапевта с детьми старшего подросткового возраста.

Ключевые слова: детско-родительские отношения, психотерапевтическая помощь, этические принципы психотерапевта, старший подростковый возраст.

Постановка наукової проблеми та її значення

Благополучні взаємини з батьками – основа психічного здоров'я будь-якої людини, тому побудова таких відносин дуже важлива. Особливо це стосується особистості, яка росте, оскільки стосунки з батьками суттєво впливають на формування особистості дитини. Під час дорослішання взаємини з батьками змінюються й особливо інтенсивно це відбувається в підлітковому віці. Цей період життя дуже складний і для самих дітей, і для їхніх батьків. Підлітковий вік характеризується досить швидкими темпами розвитку особистості, появою новоутворень і формуванням якісно нових стосунків із дорослими та однолітками, психологічним відокремленням дитини від батьків. Виникають різноманітні труднощі соціальної адаптації, пов'язані з акцентуаціями характеру, які загострюються в цьому віці й суттєво впливають на акцентуанта та його відносини з оточенням. Такі труднощі часто викликають негативну, деструктивну поведінку з боку неповнолітніх, яка ускладнює взаємодію з найближчим оточенням, передусім із батьками.

Усе це робить сферу взаємин підлітків із батьками вразливою, складною й водночас дуже важливою. Необізнаність і самих батьків, і підлітків із закономірностями розвитку дитячо-батьківських стосунків, неусвідомленість причин тих проблем, що виникають, викликають непорозуміння, взаємні звинувачення, конфлікти. Це, своєю чергою, призводить до загострення протестних реакцій та емансипованої поведінки з боку підлітків і до спроб посилити контроль або, навпаки, повністю «відпустити» дітей – із боку їхніх батьків. Ситуація ускладнюється тим, що уявлення та очікування підлітків про взаємини з батьками здебільшого не відповідає батьківським уявленням, що

спричинює формування дисгармоній у дитячо-батьківських стосунках. У результаті і діти, і батьки переживають цілий комплекс особистісних проблем, які відбиваються на психічному здоров'ї як дітей, так і самих батьків. У їх розв'язанні можуть допомогти психотерапевтичні засоби. Психологічна допомога, до якої звертаються батьки й підлітки, передбачає особливу увагу до дотримання етики психотерапевтичної допомоги цій категорії клієнтів.

Аналіз досліджень цієї проблеми.

Різні аспекти проблеми дитячо-батьківських взаємин у старшому підлітковому віці широко висвітлені в психологічних дослідженнях і вітчизняних, і зарубіжних науковців (М. Алексєєва, Т. Алексєєнко, А. Апішева, Г. Бєвз, Г. Беженар, Л. Божович, Д. Баумрінд, В. Васютинський, Л. Виготський, Л. Дейниченко, Г. Дьяконов, М. Кле, С. Ковальов, В. Козлов, І. Кон, О. Косарева, А. Лічко, В. Семиченко, Л. Фомічева, О. Хархан, Е. Шефер та ін.). Проблемі відносин батьків і дітей приділяли увагу й представники психоаналітичного напрямку (Е. Берн, З. Фройд, Е. Фромм й ін.), гуманістичного напрямку (Т. Гордон, В. Сатир, К. Роджерс, Е. Фромм, А. Адлер та ін.), гештальтпсихології (В. Келлер, К. Левін, К. Коффка й ін.), біхевіоризму (А. Бандура, Б. Скінер та ін.). Основні підходи до розуміння дитячо-батьківських стосунків в обтяжливих умовах життя висвітлювали А. Варга, А. Захаров, О. Соколова, В. Гарбузов, Е. Ейдеміллер, В. Москаленко й ін. Дослідники, вивчаючи феноменологію дитячо-батьківських взаємин, наполягали на необхідності розв'язання проблем щодо їхньої деструкції, засобів психотерапії.

Мета статті – на підставі емпіричного дослідження розглянути особливості уявлень старших підлітків із різними акцентуаціями характеру про благополучні взаємини з батьками й висвітлити етичні принципи та правила надання їм психотерапевтичної допомоги.

Методи та методики

Виявлення таких поведінкових ознак батьківського ставлення до своїх дітей, що їх старшокласники сприймають як благополучні, і таких, які видаються неблагополучними, на думку самих дітей, здійснювали за модифікованим нами варіантом методики «Діти про батьків» (Кривцова С., 1997). Методика вивчає установки, поведінку й методи виховання батьків у тому вигляді, якими їх бачать діти старшого підліткового віку. Ми погоджуємося з тими дослідниками, які вважають, що опитувальник цієї методики описує всю палітру

особливостей проявів батьківського ставлення до своєї дитини. Саме тому, використавши основні питання цієї методики, передбачали визначити важливість певних ознак у ставленні батьків до своїх дітей, на думку самих дітей. На підставі певних характеристик, що їх сприймають та оцінюють діти, можна визначити, наскільки важливі вони для старших підлітків у формуванні уявлень про благополучні чи неблагополучні стосунки з батьками. Суть модифікації методики полягала в тому, що учням пропонували визначити за шкалою від 0 до 10 балів важливість кожного прояву батьківської поведінки щодо себе з огляду на те, наскільки цей прояв важливий, коли йдеться про добре ставлення батьків до дитини. Для отримання перевірених діагностичних даних про особливості акцентуації характеру в підлітковому віці використовували методику діагностики акцентуацій рис характеру й темпераменту К. Леонгарда–Х. Шмишека (Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М., 2002). Вибірку дослідження склали учні 9–10-х класів гімназій та загальноосвітніх шкіл м. Луцька. Обсяг вибірки становить 112 осіб, серед яких – 54 хлопці й 58 дівчат. Вік досліджуваних – 14–15 років.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження

Дані отримано за методикою визначення типу акцентуації характеру К. Леонгарда–Х. Шмишека (рис.1).

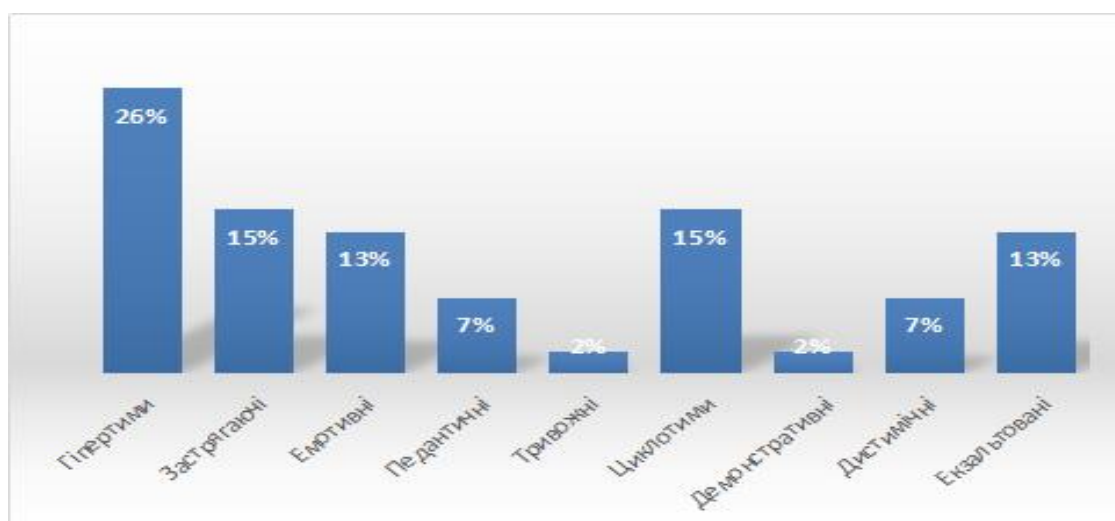

Рис. 1. Відсотковий розподіл підлітків за типом акцентуації характеру за методикою К. Леонгарда–Х. Шмишека

Отже, згідно з рис.1, за типами акцентуацій характеру виявлено такі групи підлітків: гіпертимний (26 %), застрягаючий, циклотимічний (по 15 %), емотивний, екзальтований (по 13 %), педантичний, дистимічний (по 7 %), тривожний і демонстративний (по 2 %).

Результати кореляційного аналізу показників акцентуацій характеру та стилів ставлення до підлітка батька відображено в табл. 1, а матері – у табл. 2. Оскільки за критерієм Колмогорова–Смирнова розподіл даних тяжіє до нормального, для кореляційного аналізу використовували коефіцієнт кореляції Пірсона. Дані про це стали підставою для виявлення особливостей уявлень старших підлітків різних типів акцентуацій характеру про благополучні взаємини з батьками.

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу показників типів акцентуацій за методикою Леонгарда-Шмишека та стилями ставлення до підлітка батька за методикою «Діти про батьків»

Тип акцентуацій	А	Д	В	Нп	Пі
Г	-0,044	-0,001	0,114	-0,093	-0,207*
З	0,255**	0,111	0,034	0,347**	0,100
Ем	0,102	-0,313**	-0,335**	-0,188	0,055
П	0,016	0,126	-0,081	0,084	0,258**
Т	0,101	0,018	-0,048	0,070	0,031
Ц	0,031	-0,044	-0,048	0,064	-0,027
Дм	0,025	-0,152	-0,003	-0,160	-0,112
Нв	0,204*	-0,015	-0,108	0,101	0,175
Дс	0,154	-0,021	-0,125	0,096	0,136
Ек	0,195*	-0,108	-0,008	0,175	-0,058

Примітка. * $p \leq 0,05$;

** $p \leq 0,01$.

А – автономність, Д – директивність, В – ворожість, Нп – непослідовність, Пі – позитивний інтерес; Г – гіпертимічний, З – застрягаючий, Е – емотивний, П – педантичний, Т – тривожний, Ц – циклотимічний, Дм – демонстративний, Нв – неврівноважений, Дс – дистимічний, Ек – екзальтований.

Із табл. 1 випливає, що значущі кореляційні зв'язки простежуємо між показниками типів акцентуацій підлітків і стилями ставлення до підлітка батька, які описуються такими основними характеристиками, як автономність, директивність, ворожість, непослідовність, позитивний інтерес із боку батька. Так, значущий від'ємний зв'язок між показниками гіпертимічного типу акцентуації та позитивним інтересом батька

($r = -0,207$, $p \leq 0,05$) дає змогу вважати, що підлітки-гіпертими негативно сприймають будь-які прояви емоційної уваги та емоційної підтримки з боку батька.

Значущий зв'язок між показниками застрягаючого типу акцентуації підлітків й *автономністю* батька ($r = 0,255$, $p \leq 0,01$) указує на те, що підлітки з вираженим застрягаючим типом акцентуації бажають мати такі стосунки з батьком, у яких би вони почували себе самостійними. Відсутність посиленого контролю з боку батька сприяє формуванню в цих підлітків почуття більшої відповідальності за свої вчинки, дає змогу почуватися дорослішим. Значущий зв'язок із *непослідовністю* батька ($r = 0,347$, $p \leq 0,01$) свідчить про те, що підлітки застрягаючого типу схильні позитивно ставитися до того, що батько швидко змінює свої рішення, не завжди дотримується певних правил, у його побажаннях або вказівках важко розібратися, неможливо передбачити його реагування на хороші або погані вчинки дитини.

Від'ємний кореляційний зв'язок між показниками емотивного типу акцентуації підлітків та *директивністю* батька ($r = -0,313$, $p \leq 0,05$) вказує на те, що емотивні підлітки в стосунках із батьком схильні негативно сприймати такі його прояви, як домінантна поведінка, прагнення керувати старшокласником, нав'язувати йому власні думки, стереотипи й почуття провини. Оскільки для емотивних підлітків характерні чутливість і глибокі емоційні переживання, то директивні впливи батька можуть викликати в такого підлітка сильні негативні емоції та депресивні стани. Такий зв'язок із *ворожістю* батька ($r = -0,335$, $p \leq 0,01$) засвідчує, що емотивні підлітки схильні сприймати відсутність уваги, турботи й негативне ставлення батька щодо себе як ворожі прояви його поведінки. Ігнорування батьком потреб підлітка, надмірна суворість та агресивність зазвичай призводять до формування почуття тривоги, небезпеки, недовіри до світу й заниженої самооцінки.

Значущий зв'язок між показниками педантичного типу акцентуації та *позитивним інтересом* батька ($r = 0,258$, $p \leq 0,01$) свідчить про те, що педантичні підлітки, яким властива схильність до сумнівів, у стосунках із батьком цінують безумовне прийняття, співчуття й емоційну підтримку.

Значущий зв'язок між показниками *автономності* батька та неврівноваженого ($r = 0,204$, $p \leq 0,05$) й екзальтованого ($r = 0,195$, $p \leq 0,05$) типів акцентуацій підлітків дає змогу вважати відстороненість батька,

надання повної свободи підлітку такими проявами батьківського ставлення, які цілком відповідають уявленням підлітків про благополучні стосунки з батьком.

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу показників типів акцентуацій за методикою Леонгарда-Шмишека та стилями ставлення до підлітка матері за методикою «Діти про батьків»

Тип акцентуацій	А	Д	В	Нп	Пі
Г	-0,226*	0,171	0,164	0,020	-0,162
З	0,375**	0,222*	0,254**	0,206*	-0,053
Ем	0,151	-0,056	-0,118	-0,077	0,114
П	0,054	0,163	-0,015	0,124	0,012
Т	0,122	0,077	0,080	0,183	-0,062
Ц	0,131	0,089	0,159	0,072	-0,076
Дм	0,113	-0,023	-0,056	-0,173	0,164
Нв	0,084	0,203*	0,155	0,180	-0,05
Дс	0,089	0,292**	0,166	0,254**	-0,038
Ек	0,272**	0,087	0,017	0,188	0,032

Примітка. * $p \leq 0,05$;
 ** $p \leq 0,01$

А – автономність, Д – директивність, В – ворожість, Нп – непослідовність, Пі – позитивний інтерес; Г – гіпертимічний, З – застрягаючий, Ем – емотивний, П – педантичний, Т – тривожний, Ц – циклотимічний, Дм – демонстративний, Нв – неврівноважений, Дс – дистимічний, Ек – екзальтований.

Як видно з табл. 2, значущий від’ємний зв’язок простежуємо між показниками гіпертимічного типу акцентуації та автономністю матері ($r = -0,226$, $p \leq 0,05$). Автономність матері проявляється в її відстороненості від життя дитини, відсутності уваги з її боку до потреб старшокласника, зануреності у власні емоційні потреби. Подібні прояви ставлення матері до себе підлітки-гіпертими сприймають болісно й гостро негативно.

Значущий зв’язок простежуємо між показниками автономності матері та застрягаючим ($r = 0,37$, $p \leq 0,01$) й екзальтованими типами акцентуацій підлітків ($r = 0,272$, $p \leq 0,05$). Підлітки з такими типами акцентуацій означені прояви материнського ставлення сприймають як відсутність материнського контролю й схильні розглядати це як можливість приймати власні рішення та відповідати за свої вчинки.

Значущий зв’язок між показниками застрягаючого типу акцентуації й ворожістю матері ($r = 0,254$, $p \leq 0,01$) дає змогу припустити, що ці

підлітки розглядають відсутність терплячості в матері, її постійні скарги та обурення з незначного приводу як цілком нормальні, звичні: вони видаються досліджуваним прийнятними. Такі прояви материнського ставлення не засмучують представників цього типу акцентуації й не викликають негативних наслідків. *Директивність* матері ($r = 0,222$, $p \leq 0,05$), яка проявляється в категоричності вимог і тотальному контролі, підлітки застрягаючого типу акцентуації сприймають позитивно. Кореляційний зв'язок із *непослідовністю* матері ($r = 0,206$, $p \leq 0,05$), котра проявляється у швидких змінах своїх рішень, недотриманні визначених правил, засвідчує, що підлітки цього типу спокійно реагують на таку поведінку матері.

Значущий кореляційний зв'язок між показниками *директивності* матері та неврівноваженого ($r = 0,203$, $p \leq 0,05$) і дистимічного ($r = 0,292$, $p \leq 0,01$) типів акцентуацій підлітків указує на те, що ці підлітки схильні позитивно сприймати щодо себе такі прояви матері, як жорсткий контроль, категоричність у вимогах, прийняття рішень за дитину. Оскільки представники неврівноваженого типу схильні до імпульсивної реактивності, а представники дистимічного типу зазвичай боязкі та сором'язливі, дещо загальмовані, то складається враження, що стиль ставлення матері «все під контролем» вони схильні сприймати як прояв лідерства, материнської турботи й оберігання. Значущий зв'язок із *непослідовністю* матері ($r = 0,254$, $p \leq 0,01$) свідчить про те, що підлітки-дистими схильні якщо не позитивно, то поблажливо сприймати непослідовні прояви материнського ставлення, що проявляються в різкій зміні від дуже суворого до ліберального й навпаки – від психологічного прийняття старшокласника до різкого емоційного його відторгнення.

Отже, як свідчать наші дані, уявлення підлітків із різними характерологічними особливостями про благополучні взаємини з батьками дещо різняться. Одні й ті самі прояви батьківського ставлення в поведінці матері й батька досліджувані різних типів акцентуацій характеру сприймають по-різному. Ці обставини мають бути враховані в побудові стосунків підлітків із батьками. З іншого боку, якщо реальне ставлення батьків до дитини та його прояви в поведінці не відповідають очікуванням підлітка, то виникають деструкції в дитячо-батьківських відносинах, що у випадку їх загострення призводить до появи цілого комплексу особистісних проблем і, як наслідок, – до порушення психічного здоров'я і дітей, і батьків. Батькам, попри їхню зацікавленість

у збереженні сприятливого психологічного клімату в сім'ї, далеко не завжди вдається психологічно грамотно розв'язати ці проблеми. Тому звернення до фахівців психологічного профілю може істотно допомогти сім'ї в стабілізації, гармонізації, а то й реконструкції внутрішньо-сімейних стосунків. Для розв'язання проблеми гармонізації дитячо-батьківських взаємин існує цілий арсенал різних способів і форм психотерапевтичної допомоги. У своїй практиці психолог або психотерапевт повинен керуватися професійною етикою (етичними принципами та правилами, які сформувалися на основі гуманістичних принципів та норм і прописані в етичних кодексах тих професійних спільнот й об'єднань, до яких належить фахівець). На сьогодні єдиного такого документа, яким би міг керуватись у своїй професійній діяльності будь-який психолог чи психотерапевт України, не існує. Попри розбіжності у формулюванні тих або інших етичних приписів, можна виокремити спільні моменти. Розглянемо ці принципи щодо розв'язання проблеми гармонізації дитячо-батьківських взаємин.

Учасниками психотерапевтичної взаємодії зазвичай є психолог або психотерапевт і його клієнт. Однак ця психотерапевтична діада має й може бути розширена, адже до психотерапевтичного процесу повинні бути долучені батьки підлітка, а інколи й інші члени родини (брати, сестри, бабусі, дідусі). Постає питання про те, хто є замовником психотерапевтичної послуги. У нашому випадку розв'язання цього питання залежить, передусім, від того, наскільки сам підліток потребує допомоги, чи актуалізує він проблему, чи прагне її розв'язання. Дуже важливе ставлення батьків до цієї проблеми, їхній рівень її розуміння та усвідомлення, наскільки сильним є бажання допомогти своїй дитині й собі в гармонізації дитячо-батьківських взаємин. Тут виникає питання про те, чи може бути підліток замовником психотерапевтичних послуг. Це питання, попри те, що з огляду на етичну регуляцію психотерапевтичної допомоги може бути вирішене позитивно (хоч це й спірно), розглядається в різних площинах. Оскільки в більшості випадків сам підліток неспроможний оплачувати такі послуги, якщо вони платні, він змушений звертатися до батьків, що автоматично переводить батьків у статус замовника. Крім того, це питання передбачає правову регуляцію і є настільки важливим, особливо в психотерапії дітей підліткового віку, що потребує особливого розгляду в окремій публікації.

У своїй діяльності психотерапевт насамперед має керуватися принципом поінформованої згоди, який передбачає обізнаність клієнта в

тому, що відбуватиметься з ним під час взаємодії з фахівцем, її суть, зміст, кінцеву мету. Клієнт має знати, яку саме діяльність він виконуватиме, які методи терапії психотерапевт має намір застосовувати, у яких умовах і з ким, скільки часу для цього буде потрібно, які ризики його очікують, які негативні побічні ефекти можливі, як він може під час цього почуватися. Клієнт має право знати, чи буде про цю діяльність відомо іншим, а якщо так, то кому саме і що вони можуть про це знати. Психолог повинен поінформувати клієнта про ті зобов'язання, які покладає на себе, а також про ті, які має взяти на себе клієнт, про відповідальність клієнта за виконання умов психотерапії, а також про передбачені санкції, які спричиняє порушення. Також психотерапевт повинен обговорити питання оплати послуг і правила оскарження. Клієнту потрібно дати можливість вирішити, чи згоден він прийняти психотерапевтичну допомогу цього психотерапевта, і якщо так, то клієнт має повністю прийняти його умови роботи. Усі ці питання психотерапевт зобов'язаний пояснити підлітку та його батькам на початку психотерапевтичного процесу. Варто зазначити, що цей принцип передбачає добровільну участь клієнта-підлітка в психотерапевтичному процесі, за винятком випадків, передбачених положеннями Етичного кодексу і юридичних документів (Етичний кодекс психолога, 1990).

Також психотерапевт у своїй діяльності має керуватися принципом конфіденційності: усе, що відбувається між ним і клієнтом, не повинно виходити за межі психотерапевтичної діади. Тоді виникає питання про те, як бути із замовником психотерапевтичних послуг (у нашому випадку – батьками підлітка). Вирішення цього питання, на нашу думку, залежить від того, чи є батьки реальними учасниками психотерапевтичної діади «психотерапевт–клієнт». Окрім того, відповідь на це питання можна вмістити у формулу: «між психотерапевтом і клієнтом має бути попередня домовленість про те, у якому вигляді, кому саме і яку саме інформацію можна надати». Тому психотерапевт, працюючи з підлітком, має обговорити ці питання на початку роботи.

Етичний принцип незавдання шкоди особливо важливий у психотерапевтичній практиці з дітьми й підлітками. Згідно з ним психотерапевт має намагатися зменшити ймовірність будь-якої шкоди, яка може виникнути непередбачувано. В умовах психотерапевтичного процесу, під час якого зазвичай виникають довірливі, співчутливі, турботливі стосунки, клієнт може сприйняти їх як любов до себе й відповісти такими самими почуттями до психотерапевта. Професійна

помилка у формі нерозпізнавання таких нових нюансів у стосунках може завдати шкоди процесу терапії та особисто клієнту (Етичний кодекс української спілки психотерапевтів, 2006). Особливо важлива уважність психотерапевта до таких нюансів у роботі з підлітками, оскільки буває й так, що підліток у своєму житті ще не отримав досвіду таких стосунків. Шкоду можна завдати в найнеочікуваніших ситуаціях, на перший погляд, нібито й невинних. Це й особливий досвід підлітків, який неконтрольовано актуалізується під час психотерапевтичного процесу, і нерозвиненість певних здібностей, зокрема рефлексії, які б могли допомогти підлітку-клієнту просуватися далі до розв'язання психологічних проблем, і неочікуване виникнення психогенних реакцій. Цей принцип передбачає уникнення сексуальної, фінансової, емоційної та інших форм експлуатації клієнтів, уникнення некомпетентності та зловживання довірою клієнтів, ненадання послуг, коли здібності фахівця ослаблені через хворобу чи особистісні обставини. Психотерапевт несе відповідальність навіть тоді, коли завдана шкода неминуча й ненавмисна. Шкоду клієнту можуть інколи завдати особисті контакти з психотерапевтом, що вимагає уважного ставлення до їх реалізації. На професійні стосунки психотерапевта або консультанта не можуть впливати їхні особисті погляди на віру, культуру, національність, расу, сексуальну орієнтацію, соціальне становище клієнта (Етичний кодекс української спілки психотерапевтів, 2006). Цей принцип тісно пов'язаний із принципом благополуччя клієнта: психолог поважає й захищає добробут людини або групи, із якою він працює. Благополуччю клієнта можуть нашкодити подвійні стосунки, безпідставні гарантії розв'язання проблеми або здійснення бажаного. Психотерапевт повинен пам'ятати про те, що найважливіша мета психологічної допомоги не просто розв'язання конкретної проблеми клієнта, а прагнення формувати в нього здатність та почуття відповідальності за своє життя. Підліток повинен усвідомлювати своє право й свій обов'язок відповідати за власні вчинки.

Принципи компетентності та відповідальності психолога-психотерапевта вимагають від нього братися за вирішення лише тих питань, із якими він професійно обізнаний, для розв'язання яких володіє практичними методами роботи та наділений відповідними правами й повноваженнями. Водночас фахівець має бути відкритий до нового професійного досвіду, постійно підвищувати свій професійний рівень та особистісно зростати, стежити за науковими досягненнями в галузі психотерапії, зокрема й етичних аспектів психотерапії.

Висновки й перспективи подальших досліджень

Отже, як свідчать наші дані, уявлення підлітків різних типів акцентуацій характеру про благополучні взаємини з батьками дещо різняться й це варто враховувати батькам у своїй взаємодії з дітьми старшого підліткового віку. Проте невідповідність батьківського ставлення очікуванням дитини інколи буває настільки гостро вираженою, що самостійно вибудовувати гармонійні стосунки зі своїми дітьми батькам дуже важко. У таких випадках варто звертатися по психотерапевтичну допомогу до фахівців – психологів та психотерапевтів. У процесі психотерапевтичної допомоги під час розв'язання проблем дитячо-батьківських взаємин потрібно особливу увагу приділяти дотриманню принципів професійної етики психологів і психотерапевтів: поінформованої згоди, конфіденційності, незавдання шкоди клієнту, його благополуччя, компетентності та відповідальності психотерапевта. Спірні питання щодо дотримання етичних принципів і правил, які виникають у роботі психотерапевта з дітьми старшого підліткового віку під час розв'язання цієї проблеми, та їх правова регуляція потребують подальшого аналізу.

Література

1. Етичний кодекс психолога [Електронний ресурс] // Лабораторія психодіагностики : сайт / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2012–2016. – Режим доступу : <http://psydilab.univer.kharkov.ua/index.php/ru/literatura-po-tematike-laboratorii/15-etichnij-kodeks-psikhologa> (дата звернення: 15.05.18).

2. Етичний кодекс української спілки психотерапевтів [Електронний ресурс] // Український психотерапевтичний університет : сайт. – Львів, 2018. – Режим доступу : <http://upu.in.ua/upu/9-upu/6-etychnyy-kodeks-ukrainskoi-spilky-psykhoterapevtiv> (дата звернення: 19.05.18).

3. Кривцова С. В. Подросток на перекрестке эпох / С. В. Кривцова [и др.]. – Москва : Генезис, 1997. – 288 с.

4. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – Москва : Психотерапия, 2002. – 490 с.

References

1. *Etychnyy kodeks psykhologa [Ethics code of psychologist]* (1990). Retrieved from <http://psydilab.univer.kharkov.ua/index.php/ru/literatura-po-tematike-laboratorii/15-etichnij-kodeks-psikhologa>

2. *Etychnyy kodeks ukrayins'koyi spilky psykhoterapevtiv [Ethics code of the Ukrainian union of psychotherapists]* (2006). Retrieved from <http://upu.in.ua/upu/9-upu/6-etychnyy-kodeks-ukrainskoi-spilky-psykhoterapevtiv>

3. Fetyskyn, N. P., Kozlov, V. V., Manuylov, H. M. (2002). *Sotsyal'no-psykhologicheskaya dyagnostyka razvytyua lichnosti y malykh hrupp [Socially-psychological diagnosis of personality development of and small groups]*. Moskva : Psykhoterapyua.

4. Kryvtsova, S. V. (1997). *Podrostok na perekrästke epoch [Teenager on crossing of epochs]*. Moskva : Henezys.

Received: 25.05.2018

Accepted: 08.06.2018